

Cercetarea decorațiilor pictate și a stucaturilor din fosta biserică și mănăstire franciscană din Sopron (1997-2006)

József Lángi

Fosta biserică franciscană este o creație remarcabilă a goticului timpuriu din Ungaria. Mănăstirea, de asemenea, de origine medievală, și-a căpătat volumul și structura arhitectonică barocizantă în urma unui șir de reconstrucții semnificative. Materialul arhivistic privind ansamblul arhitectural poate fi considerat bogat în relație cu alte situații din Ungaria, dar și literatura de specialitate de istoria artei a acordat atenție sporită acestuia; totuși, știm foarte puțin despre decorațiile pictate care s-au schimbat, s-au transformat și s-au reînnoit pe parcursul epocilor.¹ Cercetările noastre s-au derulat în mai multe etape, cu lungi întreruperi; din fericire, în acele momente s-au desfășurat lucrări de construcție minore, iar noi am avut posibilitatea să continuăm cercetările în condiții relativ calme. După cercetări au avut loc trei intervenții semnificative. În 2001, pe baza unui plan de idei al lui Miklós Szentkirályi s-a realizat restaurarea bolților navei și a celor patru stâlpi, coordonată de László Seres. Până în 2010-2011 s-a finalizat modificarea criptei de sub sanctuar prin metode radicale, constând în demolarea integrală a criptei baroce și construirea unui columbar, precum și modernizarea iluminatului din biserică. În final, a avut loc restaurarea bolții și a peretelui nordic al sanctuarului conform unei abordări cu

totul diferite, executată după 2007 pe baza proiectului de restaurare elaborat de István Bóna. Această lucrare a fost coordonată de Judit Novák și Gyöngyi Fazekas. Cu toate acestea, lucrările de restaurare pictură sunt încă departe de a fi finalizate, întrucât restaurarea pereților laterali, a tribunelor, a altarelor și a amvonului nu a fost încă realizată.

Până la debutul cercetărilor noastre, în afară de picturile decorative ornamentale de pe pereții de nord și de sud ai tribunei orgii, de cele ce încadrează monumentul Széchenyi și de cele care decorează bolta și peretele de sud al absidei, pereții erau acoperiți de zugrăveli albe pe bază de clei și de var, murdărite, transformate în gri, care nu dezvăluiau nimic din decorul interior colorat, de altădată (foto 1).

Picturile murale încă vizibile la momentul cercetării noastre sunt moderne, datând din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și de la mijlocul secolului al XIX-lea. Existența unor picturi medievale realizate în mai multe etape, era cunoscută – în cadrul întregului ansamblu – doar în sala capitlului; acestea au ieșit la iveală după înlăturarea picturilor ornamentale baroce în timpul restaurării monumentului în 1949-1951.² Aceste picturi murale au fost restaurate – nu în cel mai fericit mod – de László Bartha în 1951.³ În lucrarea sa din 1874, Flóris Rómer amintește de picturile murale ale bisericii după cum urmează: „... astăzi, și în biserica gotică a benedictinilor se văd, pe toate laturile, picturile murale zugrăvite”⁴. Endre Csatskai menționează că „potrivit lui Károly Weis, capitelerile erau pictate, decorul lor cu frunze era verde pe fond roșu, iar capetele/măștile dintre frunze erau de culoarea cărnii. Astăzi, formele sunt desfigurate de un strat gros de văru-

¹ Dr. Gereceze, Péter: A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In Bátor Forster, Gyula (szerk.) *Magyarország műemlékei*. vol. II. Budapest, 1906, p. 747; Gyulai, Rudolf: Soproni templomunk. In Erdélyi László (szerk.): *A pannonthalmi Szent Benedek-Rend története*. vol. V. Budapest, 1907, Szent István Társulat, pp. 270-275; Karácsonyi, János: *Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig*. Budapest, 1924, Magyar Tudományos Akadémia. pp. 251-265; Barcza, Leánder: *A soproni bencés templom és székház. Adatok főleg a templom történetéhez Sz. Ferenc halálának 900 éves jubileuma alkalmából*. Kézirat. (Biserica și sediul benedictinilor din Sopron. Date privind, în special, istoria bisericii; întocmit cu ocazia jubileului de 900 de ani de la moartea Sfântului Francisc. Manuscris).; Csatskai, Endre: *Sopron és környéke műemlékei*. Budapest, 1953, p. 213; Házi, Jenő: A soproni ferences templom jötevője. *Soproni Szemle*, 15. évf. 4. sz. 1961, pp. 308-316; Marosi, Ernő (szerk.): *Magyar művészet 1300-1470*. Budapest 1987. p. 69, 81, 161, 313, 329, 331, 419, 456, pp. 465-466, p. 516, 829, 835, 861; Nemes, András: *Sopron bencés templom és káptalanterem*. TKM füzetek 496. Budapest, 1994, p. 12; Nemes, András: *A soproni bencés templom és kolostor*. Sopron, 2008; Haris, Andrea: Értékvédelem vagy újdonsáérték? A soproni bencés templom XXI. századi „műemlékvédelmé”. *Műemlékvédelem* LV. (2011/3), pp. 215-221.

² Csatskai 1953. p. 219; Radocsay, Dénes: *A középkori Magyarország falképei*. Budapest, 1954, Akadémia, pp. 208-209; Csemegi, József: Mikor épült a soproni volt ferences kolostor káptalanterme? *Soproni Szemle*, 17. évf. 2. sz. 1963, pp. 97-113; Nemes, András – Gabrieli, Gabriella: A soproni ferencesek kápolnája és káptalanterme (építéstörténeti vázlat). *Soproni Szemle*, 66. évf. 1. sz. 2012, pp. 49-63.

³ *Sopron Káptalan-terem restaurálása*. KÖH 25 686. (Restaurarea sălii capitlului din Sopron, Arhiva Direcției pentru Patrimoniul Cultural, din Ungaria (în continuare KÖH) 25 686.

⁴ Rómer, Ferenc Flóris: *Régi falképek Magyarországon*. Monumenta Hungariae Archeologica III., Budapest, 1874, Magyar Tudományos Akadémia Archeológiai Bizottsága, p. 140.

ieli”⁵. Era, de asemenea, cunoscută scena *Maria Ocroitoare* din timpanul portalului de nord care a fost dezvelită și puternic repictată în 1860 de Ferenc Storno, urmând a fi restaurată în 1994 de Attila Pintér, deoarece era în pericol de dispariție completă.⁶ Însă, trebuie menționat că, deja pe un desen în creion al lui Storno din 1856, care arată fațada nordică a bisericii, apare în formă schițată reprezentarea Mariei. Deci, aceasta era vizibilă la momentul dat.⁷

Înainte de a începe cercetările, acestea erau, în esență, informațiile ce au stat la dispoziția noastră despre picturile medievale și cele create ulterior. În schimb, cu privire la circumstanțele realizării mobilierului baroc, soarta ulterioară a acestuia, precum și restaurarea tablourilor de altar am găsit multe informații utile în manuscrisul intitulat „*Biserica și sediul benedictin din Sopron*” al lui dr. Leánder Barcza, scris în 1926. Cercetările noastre – limitate în multe privințe și încărcate de greutate – nu au fost lipsite de premise, întrucât istoricul de artă Ferenc Dávid a realizat în 1969 cercetări restrânse pe peretele sudic al tribunei orgii, pe stâlpul sudic și la capitellurile stâlpilor aflate deasupra tribunei de nord.⁸ Aceste analize au pregătit lucrările de restaurare demarate în 1972, semnate de arhitectul János Sedlmayr, care s-au extins în mare parte pe fațada principală, până la începutul anilor 1980. În 1995 restauratorii de pictură Klára Deák și Gyöngyi Fazekas au cercetat panoul cu inscripție de pe peretele sudic al sanctua-

rului, prin sondaje de dimensiuni mici⁹; în final, în 1997, ca urmare a cercetărilor realizate de restauratorii de pictură Éva M. Nagy și Gyöngyi Fazekas, au ieșit la iveală mai multe fragmente de pictură în colaterala de nord, în colțul său nord-estic și pe bolta acesteia.¹⁰ Pe baza rezultatelor decapărilor prezentate am întocmit planul nostru de cercetare prin sondaje și – în pofida unor circumstanțe ce nu pot fi numite ideale – am încercat să obținem cât mai multe informații posibile pentru proiectarea restaurării interiorului bisericii. În cercetările noastre, am datat mai întâi straturile pictate găsite pe baza cronologiei cercetărilor anteriori și a rezultatelor cercetărilor efectuate în paralel cu munca noastră de arheologul Gabriella Gabrieli și de istoricii de artă György Bartos și András Nemes, și am abordat straturile în conformitate cu aceste periodizări.¹¹ Cercetările au arătat că fazele de construcție presupuse anterior pot fi împărțite în mult mai multe perioade, fapt confirmat și de straturile de pictură asociate cu acestea.

Pentru reconstituirile noastre cromatice am folosit releveele fotogrammetrice efectuate de József Vajda (ART’V S.R.L.) la solicitarea Centrului de Stat pentru Reabilitarea Monumentelor și Restaurare (în continuare ÁMRK), din Budapesta.

Principalele perioade în realizarea construcției și a decorației pictate

• **În jurul anului 1280** a fost edificată biserica, dar la momentul respectiv nava era probabil o sală neboltită. În sanctuar și pe portalul vestic apare deja un strat de pictură într-un colorit intens.

La sud de sanctuar presupunem că a existat – înainte de construirea acestuia – o capelă de dimensiuni mai mici, ridicată probabil în jurul anilor 1250-1260. Fundațiile absidei au ieșit la iveală cu prilejul săpăturilor arheologice desfășurate în sacristie, în schimb pereții capelei există și în prezent. Suprafețele interioare ale pereților au fost acoperite de vâruială albă, iar în spatele mesei de altar zidite se observă urme de pictură roșie.

• **În jurul anului 1330** s-a ridicat sala capitlului, modificată ulterior; peretele său vestic și suprafața interioară a pereților, precum și nervurile bolților au fost decorate cu pictură în mai multe etape, deja în Evul Mediu.

• **În perioada 1380-1400** a fost înălțat turnul alipit zidului nordic al bisericii.

⁵ Csatkai 1953. p. 212; Weis, Karl: Die gotische Benediktiner-Kirche in Ödenburg. *Jaahrbuch d. K. K. Central Commission* 1863. pp. 339-347.

⁶ Römer 1874. p. 140; Radocsay 1954. p. 208; Pintér, Attila: *A soproni, volt ferences, majd bencés templom északi kapujának restaurálása 1994. (Restaurarea portalului nordic al fostei biserici franciscane, ulterior benedictine din Sopron 1994)*. Arhiva de documentații a Centrului de Stat pentru Reabilitarea Monumentelor și Restaurare (în continuare ÁMRK) 229., astăzi în Arhiva de proiecte a Muzeului Maghiar al Arhitecturii și Centrul de Documentare pentru Protecția Monumentelor (în continuare MÉM MDK); Lövei, Pál: Id. Storno Ferenc emlékkiállítás Sopronban. *Műemlékvédelmi szemle* 1997. 1-2. pp. 206-207; Gombosi, Beatrix: *Közpönyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon. Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn*. Devotio Hungarorum 11., Szeged, 2008, Szegedi Tudományegyetem BTK, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék, pp. 176-177. Se știe că repictarea a avut loc în 1867, întrucât Storno și-a semnat „opera” în colțul din stânga jos: „Storno pinx. 1867”. Muzeul din Sopron păstrează proiectul de reconstrucție al lui Ferenc Storno cel bătrân, nr. inv.: S 86 1101. 1, cu inscripția: „Mariaschutz, Temperabild im Tympanon des hauptportals an der Benedictine Kirche in Ödenburg aufgedeckt u restaurirt von Frantz Storno 1867”. Pe spate se găsește următoarea inscripție: „Renovit 1894 oktober: Fran, Storno junior”, ceea ce indică faptul că Storno cel tânăr a avut datoria de a restaura în 1894 „opera” tatălui său.

⁷ Caietul de schițe al lui Ferenc Storno cel bătrân, din 1856, Muzeul din Sopron, nr. inv.: S 84 110, N27 (170).

⁸ Dávid, Ferenc: *Történeti összefoglalás, Sopron, v. ferences templom. (Sinteza istoricului, Sopron, fosta biserică franciscană)* Arhiva KÖH 27 655., astăzi în Arhiva MÉM MDK; Tóth, Sándor – Dávid, Ferenc: *Beszámoló a soproni egykori ferences templom műemléki falkutatásáról és helyreállítási javaslat (Raport privind cercetările de parament și propunere de restaurare pentru fosta biserică franciscană din Sopron)*, Arhiva KÖH 14 141., astăzi în Arhiva MÉM MDK.

⁹ Deák, Klára: *Sopron, Bencés-kecske-templom belső restaurálási programterv 1995 (Proiect de restaurare a interiorului bisericii benedictine/biserica caprei din Sopron)* 1995. Arhiva de Documentații ÁMRK 341., astăzi în Arhiva MÉM MDK.

¹⁰ Despre lucrările efectuate nu a fost întocmită o documentație.

¹¹ Csemegi 1963. pp. 97-115; Marosi (szerk.) 1987. p. 313, 419, 456, 516, 677; Bartos, György: *Megjegyzések a soproni ferences templom építéstörténetéhez*. In Haris Andrea (szerk.): *Koldulólendi építészet a középkori Magyarországon*. Budapest, 1994, Országos Műemlékvédelmi Hivatal (Serviciul Național pentru Protecția Patrimoniului, în continuare OMvH), pp. 177-192; Nemes 1994. pp. 258-260, această cronologie nu s-a modificat nici în urma cercetărilor recente; Nemes, András: *A soproni ferences-bencés templom és kolostor*. Sopron, 2011.

• Conform unor păreri precedente bolta actuală a navei și tribuna orgii, prevăzută cu balustradă traforată, s-au realizat **în jurul anului 1450**, moment după care întreaga biserică a fost repictată. Însă, rezultatele noilor cercetări contrazic în mai multe privințe această datare.

• Probabil **în a doua jumătate a secolului al XVII-lea** au fost construite galeriile situate de-a lungul pereților de nord și de sud ai navei, legate de tribuna orgii, decorate cu stucatură și picturi murale.¹² Dintre aceste galerii cea nordică are origini medievale. Imensele console au fost introduse cu prilejul înălțării turnului, doar balustrada datează din secolul al XVII-lea.

• **În jur de 1750** s-au construit altare baroce de o calitate excepțională în sanctuar (Adormirea Maicii Domnului) și la pereții estici ai navelor laterale (Sfântul Francisc, Sfântul Anton). Tot atunci s-a realizat amvonul cu inscripția GJFA 1754. Presupunem că în această perioadă suprafețele murale au fost decorate cu pictură ornamentală și inscripții în tehnica *al secco*. **După 1770** au fost ridicate altarele situate de-a lungul pereților nordic și sudic ai sanctuarului (Imaculata Concepție, Sfânta Ana); operele zidite din cărămidă au fost finisate în tehnica marmurei artificiale (stucco-marmură). Probabil tot atunci a fost decorat, în aceeași tehnică, parapetul medieval al așa-numitului „amvon Capistran” din colaterala sudică. În 1779 István Dorffmaister a pictat câte o frescă pe pereții de nord și de sud ai tribunei, concomitent probabil cu decorarea casei scării și a sălii capitlului.¹³ Este de presupus că picturile ornamentale în stil rococo, realizate în tehnica *al fresco* din sala capitlului, distruse până astăzi, au fost realizate și ele în această etapă. Motivele cu volute și ghirlande sunt înrudite cu decorațiile ornamentale asemănătoare realizate de Dorffmaister în alte locuri.

• **În ordinul din 1787** al lui Iosif al II-lea privind desființarea ordinelor călugărești, biserică a încetat să funcționeze ca lăcaș de cult, iar unele piese de mobilier au fost

scoase la licitație. **În 1802** a fost luată în folosință de benedictini, băncile și alte accesorii pierdute fiind înlocuite cu piese cumpărate din Viena. A fost repictat „panoul” cu inscripție ce comemorează încoronările de regi și regine pe perețele sudic al corului.

• **În 1851-1852** a fost înălțat câte un altar, în baza proiectului lui Ferenc Storno, în cinstea Sfinților Ștefan și Benedict la pereții din est ai navelor laterale; tablourile au fost pictate de însuși Ferenc Storno. În această perioadă au fost întreprinse ample lucrări de „restaurare”. Cromatica mobilierului s-a modificat, piesele au fost reaurite, iar tablourile de altar au fost parțial repictate de meșterul stirian Johann Rath în **1875**; semnătura lui se poate citi în zona de mijloc a părții inferioare a tabloului de pe altarul principal: *I. Rath: rest: 1857*. Părerea noastră este că picturile ornamentale neobaroce de pe bolta și pereții absidei pot fi atribuite aceluiași meșter. Presupunem că în această etapă pereții navei au fost zugrăviți în alb.

• **În 1885-1886** Ferenc Storno cel bătrân a realizat proiectele pentru „restaurarea adecvată” a bisericii. Lucrările, ce au vizat în mare parte fațadele, au fost executate între 1885-1894.

• **În 1935** László Legényi P. a „restaurat” tabloul de pe altarul principal, semnătura lui poate fi identificată în colțul din dreapta jos: *REST: 1935. LEGÉNYI P. LÁSZLÓ*.

Descrierea picturilor descoperite

Sanctuar

În lipsa condițiilor practice și financiare, respectiv din cauza timpului limitat, decaparea s-a desfășurat în mai multe etape; cu toate acestea, cronologia straturilor de pictură a putut fi schițată cu certitudine. În prima fază am avut la dispoziție doar o schelă mobilă cu care am avut acces la o parte din boltă; după construirea eșafodajului din întreaga biserică a devenit posibilă cercetarea unor suprafețe murale însemnate. După demontarea frontonului la altarul baroc chiar și suprafața aflată în spatele acestuia a putut fi analizată parțial. Straturile de pictură identificate se prezintă în felul următor:

Stratul nr. 1. Stratul de pictură cel mai timpuriu, ce aparține probabil de construcțiile de la sfârșitul secolului al XIII-lea, a fost descoperit pe toate suprafețele din sanctuar care au putut fi cercetate. Pânzele de boltă și pereții laterali poartă un prim strat de tencuială de 2 mm grosime, aproape alb, bogat în var, cu o granulație fină, pictată uniform în roz, doar nervurile au fost conturate cu o linie roșie de 1 cm (foto 2).

Prin sondajele de dimensiuni mici pe pânzele de boltă nu am identificat nici măcar urmele unor eventuale împărțiri a suprafeței, ale unor decorații ornamentale sau ale unor reprezentări figurative. Pe suprafața nervurilor și a cheilor de boltă din piatră, pe fundalul roz al pereților se remarcă un strat de culoare intensă. Cercetările noastre au dezvăluit că dintre cheile de boltă doar cea estică își păs-

¹² Csatkai 1953. pp. 212-213. consideră că tribunele au fost construite în două etape diferite, dar părerea noastră este că ele datează din aceeași perioadă și sunt operele aceluiași meșter. Nu putem exclude nici ipoteza conform căreia construirea lor a fost necesară datorită încoronărilor de regi și regine. Pálffy, Géza: *A Szent Korona a 17. századi Sopronban. Soproni Szemle*, 67. évf. 4. sz. 2013, p. 405; Pálffy, Géza: *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei*. Sopron–Budapest, 2014, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, pp. 63-65.

¹³ Descrierea lor scurtă dar exactă se regăsește în literatura enumerată la nota nr. 1. Garas, Klára: *Magyarországi festészet a XVIII. században*. Magyarországi barokk festészet II. Budapest, 1955, Akadémiai Kiadó, p. 194, amintește doar pictura Imaculata, în timp ce în catalogul expoziției „Stephan Dorffmaister pinxit” din 1997 nici nu apare între operele lui Dorffmaister. Kostyál, László – Zsámbéki, Mónika (szerk.): „Stephan Dorffmaister pinxit”. *Dorffmaister István emlékkiállítás. Gedenkausstellung von Stephan Dorffmaister*. Szombathely–Eisenstadt–Sopron–Zalaegerszeg. Catalog și volum de studii. Zalaegerszeg–Szombathely, 1997. Pentru descrierea lor exactă și aprecierea de istoria artei am așteptat până în 2022. Gaylhoffer-Kovács, Gábor: Sopron, volt ferences, ma bencés plébániatemplom (Kecsketemplom). In Jerney Kiss János (szerk.): *Barokk freskófestészet Magyarországon III*. Budapest, 2022, MMA Kiadó, pp. 292-305.

trează plastica originală, celelalte două au fost mutilate în secolul al XVII-lea, iar cea păstrată în forma inițială a fost retencuită integral în secolele XVIII-XIX (foto 3). Plastica înaltă, cu volume proeminente a fost umplută cu bucăți de cărămidă, obținând o suprafață convexă asemeni unei lentile, care a fost decorată la mijlocul secolului al XIX-lea cu o rozetă simplă, pictată în culori pe bază de clei. După dezvelirea integrală a cheii de boltă s-a descoperit că aceasta reprezintă un mănunchi de frunze de acant învolburat, cu o plastică foarte proeminentă, complet traforată, cu detalii tridimensionale. Punctul de pornire/naștere a mănunchiurilor de frunze este un chip sculptat în centrul cheii de boltă, ale cărui păr și barbă se transformă în frunze (foto 4).

Toată suprafața este acoperită de o pictură de secol XVII, dar dedesubt este clar vizibilă că în secolul al XIII-lea frunzele erau decorate cu foiță de aur, iar obrajii în culori intense de roz, roșu și negru. Importanța acestei opere este cu atât mai mare cu cât, după cunoștințele noastre, la vestigiile de pictură murală de pe teritoriul Regatului Ungar medieval utilizarea foiței de aur este practic minimă. Profilele concave și convexe ale cheii de boltă sunt pictate în albastru turcoaz, roșu și verde; pe elementul atașat de murla cu listel proeminente se întinde o friză compusă din trifoi roșii, conturați cu alb pe un fundal de albastru turcoaz intens (foto 5).

Motive asemănătoare, dar cu cinci foi și o cromatică diferită apar pe perimetrul cheii de boltă din apropierea arcului de triumf. Nervurile sunt colorate în alb, doar în zona cheilor de boltă apare un decor pictat tip manșetă de mărimea unei palme, delimitat de un contur negru de 1 cm. Cromatica este deosebit de variată și în acest caz, de la negru la roșu și albastru turcoaz, se identifică aproape întreg spectrul cromatic, doar galbenul lipsește. Acest colorit este înrudit în multe privințe cu decorul tip manșetă de pe cheia de boltă restaurată din corul bisericii franciscane din Bratislava. Capitelurile traforate ale stâlpilor angajați, decorate cu frunze de viță de vie și ciorchini de struguri sunt, de asemenea, colorate (foto 6). În scobitura în formă de pană ce înconjoară abaca prismatică s-a identificat pictură neagră; la frunzele sculptate foarte scrupulos, s-a recurs la o soluție foarte simplă: suprafața de fundal a fost pictată în roșu intens, în schimb, pe frunzele și ciorchinii proeminenți, cu aspect de dantelă, a fost aplicat doar un strat subțire, diluat de spoială albă. Capitelurile tronconice/în formă de potir, de mici dimensiuni, aflate la nașterile arcelor formeret, au fost, de asemenea, pictate în roșu.

În final, trebuie să menționăm că și la montanții portalului vestic restaurat în a doua jumătate a anilor 1970, se observă urmele mai multor straturi de pictură. La stratul cel mai timpuriu se identifică un fundal alb cu decor roșu intens, dar sistemul sau diviziunile acestuia nu se pot stabili din cauza stării fragmentare, întrucât cu ocazia restaurării amintite s-a optat pentru prezentarea suprafeței în culoarea naturală a pietrei.

Stratul nr. 2. Deasupra celui dintâi strat medieval se regăsesc, ca și în cazul navei, toate straturile ulterioare, dar într-o stare de degradare mult mai avansată. Am scos la lumină resturile unui strat de pictură galben aplicat pe nervuri, aflat în stare alterată, realizat în secolul al XV-lea cu prilejul ridicării bolții din navă (foto 7). Descrierea detaliată a acestui strat o vom oferi în capitolul dedicat navei, menționăm aici doar anumite elemente distincte. Frunzele de viță de vie fin prelucrate, scobite în profunzime/profilate adânc – ce decorează capitelurile stâlpilor angajați – au fost pictate în verde intens iar fondul în roșu; ciorchinii de struguri sunt albaștrui (foto 8). În această etapă capitelurile și bazele coloanelor mici din ambrazura ferestrelor erau de un roșu intens cu articulații albe (foto 9).

Stratul nr. 3. Detaliile extrem de deteriorate ale stratului de pictură de pe nervuri, cu imitație de bosaj pe fundal gri, pe care noi îl considerăm ca fiind de secol XVII, se regăsesc pretutindeni în sanctuar; pictura cu stele întâlnită pe bolta navei este, de asemenea, prezentă (foto 10-11). Concomitent cu această intervenție au fost mutilate probabil reliefurile de pe cele două chei de boltă vestice din sanctuar, iar pe suprafața rezultată, dură, au fost pictate rozete cu multe petale, conturate cu verde și negru. Pe latura cheii de boltă din est păstrată intact, s-a așternut o pictură ornamentală roșie pe fundal alb. În această etapă portretul de femeie sculptat pe stâlpul fasciculat nordic al arcului de triumf a fost decorat cu pictură constând în linii de contur (foto 12); în zonele cu pictură ornamentală se observă o cromatică bogată cu verde, galben și violet intens și negru. Detaliile deteriorate ale capitelurilor arcului de triumf au fost completate în mod grosier cu tencuială, iar pe suprafața completărilor s-au pictat motivele lipsă.

Pe peretele sudic al sanctuarului s-au străpuns noi ferestre de oratoriu cu închidere semicirculară. Pereții au fost revopsiți prin acoperirea straturilor precedente cu o spoială albă nuanțată spre gri. Ancadramentele ferestrelor, ieșite din planul zidăriei, au fost conturate cu linii negre. Sub fereastra situată deasupra ușii sacristiei s-a descoperit o pictură ornamentală cu frunze mari (foto 13).

La extremitatea estică a peretelui sudic în 1857 a fost revopsită inscripția de comemorare a încoronărilor de regi și regine; credem că cel mai timpuriu strat aflat în acel loc este o inscripție pictată cu ocră și roșu pe un fond gri închis, aproape negru, ce datează tot din această perioadă. Dimensiunea literelor este de 12 cm și au fost „scrise” pe o linie orizontală. Culoarea de fond gri se întinde pe toată suprafața dintre stâlpii angajați (foto 14), doar în luneta situată sub arcul formeret se observă detaliile unei draperii verzi cu ciucuri. Câmpul gri apare și lângă fereastra de secol XVIII cu grilaj din lemn, al cărei cadru ornamental exterior, ieșit în relief, a fost pictat în roșu. Este interesant faptul că montantul de fereastră refolosit ca pervaz la fereastra barocă, depășește în partea dreaptă lățimea acesteia.

Stratul nr. 4. Considerăm că în a doua parte a secolului al XVIII-lea, concomitent cu instalarea noului mobilier sau imediat după aceea, sanctuarul bisericii a fost ornat cu un nou strat de pictură decorativă. Un astfel de detaliu s-a descoperit, de exemplu, pe peretele opus din fața sediliei, o piesă confecționată din lemn, prevăzută cu baldachin și decorată bogat cu foiță de aur. Pictura de pe peretele nordic, reprezentând un baldachin, este întru totul identică cu piesa din lemn, dar pe zidăria umedă s-au putut releva doar resturi ale picturii degradate, realizată în tehnica *al secco*. Bolta era decorată cu motive florale și un chenar decorativ plastic compus din linii. A fost repictat și textul inscripției ce comemora încoronările de regi și regine, folosind litere roșii și negre pe un fond alb, textul fiind dispus și în această fază în rânduri orizontale. Dimensiunea literelor la acel moment a fost de 9 cm. Inscriptia era următoarea:

Annae Eleonorae
Ferdinandi IIdi Conjugi Augustae Anno 1622.
 Idibus Maji.

Ferdinando IIItis

Archi Duci Austriae Anno 1625. 6to Iduum Xbris

Magdalenae Eleonorae Theresiae

Leopoldi Caesaris Conjugi Augustae Anno 1681 Luino Iduum Decembris, hoc in templo coronatis, perpetuae

Veneratiois ergo

Obeliscum hunc renovari curavit Conventus Mariano.

Seraphicus Semprom-

niensis. 1751¹⁴

Stratul nr. 5. Conform decretului lui Iosif al II-lea de desființare a ordinelor călugărești, ordinul franciscan din Sopron a încetat și el să funcționeze. După multe vicisitudini, în 1802 biserica a trecut în grija ordinului benedictin. La momentul desființării, băncile și altarele laterale au fost scoase la licitație împreună cu alte obiecte de mobilier, pe care benedictinii le-au înlocuit prin achiziții noi. Potrivit unor surse, în 1802 biserica a fost pictată, iar încoronările de regi și regine au fost comemorate de benedictini pe peretele sudic al sanctuarului. În timpul investigațiilor noastre cele mai recente, am observat că, sub inscripția vizibilă astăzi, înconjurată de un cadru ornamental, se poate descifra același text, dar cu litere ocrucate pe un fond violaceu; liniile de ghidare a inscripției au o traiectorie arcuită mai pronunțată, prin urmare, panoul părea să fie mai convex decât cel vizibil în prezent. Literele erau cu câțiva milimetri mai mici decât cele pictate în 1857. Ferenc Storno cel bătrân a notat acest text în caietul său de schițe în 1856, dar atunci textul consemnat era aproape identic cu cel actual.

¹⁴ Protocolum residentiae soproniensis RR. PP. Benedictorum 1802-1864. 7, păstrat în Arhiva din Sopron. Scrierea *protocolului* a fost inițiată de franciscani înainte de desființarea ordinului; acesta transmite textul exact care prezintă unele diferențe mici față de cel de azi.

ANNAE ELEONORAE
 FERDINANDI II. CONIUGI AUG:
 Ao MDCXXII IDISUS MAII
 FERDINANDUS II ARCHID. AUS.
 Ao MDCXXV. VI. IDUUM DECEMBRIS.
 MAGDALENAE ELEONORAE
 THERESIAE
 LEOPOLDI CAESARI CONIUGI AUG:
 Ao MDCLXXXI. V. IDUUM DECEM.
 HOC IN TEMPLO CORONATIS
 PERPETUAE VENERATIONIS ERGO
 OBELISCUM HUNC RENOVARI CURAVIT
 NOVUS ORDINIS VETUSTI
 ARCHIABBAS CHRISOSTOMUS
 Ao MDCCCII¹⁵

Stratul nr. 6. În a doua jumătate a anilor 1850 biserica a fost supusă unei renovări interioare majore, iar pereții au fost văruiți probabil pentru prima dată. Altarele și amvonul au fost repictate și aurite. În navele laterale au fost ridicate două altare noi în cinstea Sfântului Ștefan și a Sfântului Benedict, concepute de Ferenc Storno cel bătrân. Johann Rath a repictat parțial și a „restaurat” tabloul altarului principal în 1857.¹⁶ De asemenea, a înnoit pictura ornamentală de pe bolta absidei în stil neorococo, precum și câmpul cu inscripție de pe peretele sudic (foto 1). Semnătura sa este ascunsă într-unul dintre ornamente. Nicăieri nu a urmat schema decorației anterioare. Panourile ornamentale din lemn din spatele altarului, cu pictură decorativă, sunt și ele probabil operele sale; acestea au fost înlăturate la începutul anilor 1990 și plasate în Muzeul din Sopron odată cu „restaurarea” vitraliilor.

Stratul nr. 7. După această dată aspectul sanctuarului nu s-a modificat, au fost aplicate doar două straturi de zugrăveală albe, unul pe bază de var și altul pe bază de clei.

Nava

Sistemul actual de boltire a navei, respectiv bolta rezemată pe stâlpi cilindrici a fost executată în secolul al XV-lea în urma înălțării turnului. Astfel, din etapa de construcție de secol XIII ne-au parvenit numai pereții principali, dar

¹⁵ Nota din caietul de schițe este datată cu un an înainte de debutul lucrărilor de „restaurare” demarate în septembrie 1857. Muzeul din Sopron, nr. inv.: S 84 111, N27. 154.

¹⁶ Protocolum 269, (vezi nota 14.) transmite că János Rath, meșter auritor din Pöllau, a început în primele zile ale lunii septembrie „dichisirea bisericii” cu șapte ucenici, pentru care a fost onorat cu 900 de forinți. Activitatea lui Rath nu a fost încă cercetată nici de istoriografia locală, nici de literatura de istoria artei, dar știm că a lucrat nu numai la Sopron, dar și în alte biserici din împrejurimi unde a executat lucrări de renovare, pictare. A pictat tabloul pentru altarul principal al bisericii romano-catolice din Jabing în 1856, respectiv tot un tablou de altar în biserica romano-catolică din Lócs în 1856-1857. În 1857 și-a asumat pictarea unui nou tablou de altar principal pentru biserica Sfântul Martin din Kőszegdoroszló.

și aceștia sunt tăiați de turnul construit în secolul al XIV-lea.

Stratul nr. 1. În sondajele efectuate pe pereții principali nu a fost găsit niciun strat de tencuială sau pictură din secolul al XIII-lea. De fapt, nu am putut stabili o legătură clară între un anumit strat de tencuială sau pictură și construcția turnului din secolul al XIV-lea, deoarece tencuiala a fost complet îndepărtată de la partea inferioară a zidăriei din piatră de talie în timpul lucrărilor de restaurare efectuate de Inspectoratul Național al Monumentelor din Ungaria, în anii 1970.

Stratul nr. 2. După lucrările de construcție din secolul al XV-lea întreaga biserică a fost decorată cu picturi viu colorate, însă doar inițiative modeste și sumare de reprezentare figurativă au fost descoperite în nava laterală nordică. Cu toate acestea, poate fi reconstituit complet sistemul/concepția decorației ce s-a extins pe toate suprafețele (foto 15). Cheile de boltă, spre deosebire de cele ale sanctuarului, au o suprafață netedă, iar cercetarea a dezvăluit o mică gaură rotundă în centrul acestora. Suprafețele lor au fost decorate doar cu pictură. Pe cheia de boltă din capătul dinspre sanctuar al navei principale, pe un scut heraldic cu talpă rotunjită se poate desluși stema fasciată cu șapte brâuri a Dinastiei Arpadiene (foto 16).

În timpul restaurării din 2001 a bolții navei sub conducerea restauratorului László Seres, când au fost restaurate șase din cele nouă travee ale bolții navei, pe cheia de boltă centrală au fost descoperite rămășițele deteriorate ale unei păsări cu un penaj gri închis. Deși imaginea deteriorată nu ne permite să tragem concluzii profunde, nu este exclus ca aceasta să fie reprezentarea corbului, animalul heraldic al familiei Hunyadi.¹⁷ Pe baza investigațiilor noastre foarte probabil doar nava a fost decorată cu figuri heraldice. La cheile de boltă de dimensiuni mai mici ale colateralelor, având o suprafață plană încă din timpul sculpturii, se păstrează în stare bună și au fost decapate rozetele pictate din secolul al XVII-lea, fapt care ne-a împiedicat să cercetăm și să cunoaștem reprezentările originale, de secol XV (foto 17). Nervurile din navă sunt acoperite cu o pictură simplă având o suprafață omogenă de culoare ocru închis care, la fel ca stema, a fost aplicată practic direct pe suprafața pietrei pe un strat subțire de grund. Doar în apropierea nodurilor, la cheile de boltă și la partea superioară a arcelor frânte găsim culori diferite sub forma unui decor

tip manșetă, care a fost adesea folosit în secolele XIV-XVI în întreaga Europă pentru decorarea bolților gotice târzii (foto 15).¹⁸ Metoda a fost preferată în multe biserici și atunci când suprafața zidăriei din piatră de talie a fost lăsată aparent.¹⁹

În partea superioară a arcului de triumf alternează secțiunile roșii și verzi, împărțite între ele de o bandă albă de 6 cm lățime și două linii negre a câte 1 cm. Pânzele de boltă sunt „decorate” într-un mod deosebit de interesant, unic în Ungaria. În zidărie au fost încorporate „pahare” din ceramică, a căror gură a fost sigilată cu câte o placă de lut subțire și perforată, în formă de lentilă (foto 18). Acești cilindri de ceramică au și bază/fund, iar mărimea lor este mai mică decât grosimea bolții, deci nu au fost concepuți pentru ventilarea spațiului interior spre pod. Există mai multe exemple de orificii de ventilare căptușite cu cilindri de ceramică²⁰, dar la Sopron meșterii au folosit acești cilindri închiși cu un alt scop. Piesele au fost executate la roata olarului, având o adâncime de 10-15 cm, un diametru mediu de 12 cm și o grosime a pereților de 3-5 mm. Plăcile ce acoperă gura „paharelor” au fost asamblate cu cilindrul în stare umedă, moment în care olarul a și perforat capacele în câte 6-9 puncte. Dispunerea regulată a „paharelor de ceramică” așezate în planul zidăriei este caracteristică doar navelor laterale; în nava centrală doar cele trei „pahare” așezate orizontal au o dispunere regulată, celelalte fiind plasate aleatoriu, fără ritm. Când bolta a fost tencuită, tencuiala a fost tivită în jurul gurii „paharelor” într-un unghi de 45°, creându-se o lentilă perforată ușor adâncită (foto 19). Pe fiecare pânză de boltă din colaterale sunt câte trei „pahare”, în timp ce pe suprafețele corespunzătoare din nava centrală sunt câte șase cilindri. Funcția lor inițială nu este cunoscută; alături de rolul decorativ se ivesc funcția acustică sau de rezistență, dar aceste prezumții trebuie susținute prin analize și analogii. În afară de „lentilele” adâncite nu se identifică decorații pictate pe boltă în această etapă. Neobișnuit este și materialul tencuiei gotice târzii aplicată într-o grosime de 2-3 cm într-un singur strat. S-a utilizat nisip de râu dur, cu granulație grosieră. Datorită varului de bună calitate au obținut o tencuială foarte tare, solidă. În ciuda materialului de bază dur, suprafața a fost sclivisită, căpătând un luciu sticlos. În stare încă proaspătă a fost așternut un strat de pictură într-o nuanță de alb spre gri, rezultând

¹⁷ Seres, László – Faragó, Ferenc: *Falképrestaurlási dokumentáció Sopron, bencés templom 2001 (Documentație de restaurare pictură murală, Sopron, biserică benedictină 2001.)* 76-77. materialul neinventariat al Muzeului din Sopron; Seres, László: Sopron, bencés templom. 15–17. századi díszítőfestés. *Műemlékvédelmi Szemle* 2002. 2. Szerk. Mentényi Klára, pp. 117-120. O diplomă emisă de cardinali din Roma în 1488, în care își exprimă recunoștința față de burghezul Tamás Spiegel din Sopron și de cei care au contribuit la renovarea bisericii, face referire, probabil, la lucrările de construcție executate în timpul lui Matia Corvin. Mikó, Árpád – Takács, Imre (szerk.): *Pannonia Regia, Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kunst und Architektur in Pannonien 1000–1541*. Budapest, 1994, Magyar Nemzeti Galéria, p. 251-252.

¹⁸ Câteva exemple din Europa: Nantes, Catedrala Saint-Pierre, în jur de 1430; Paris, Saint-Étienne-du-Mont, în jur de 1490; Leuven, St. Pieter, după 1400; Braunschweig, St. Aegidien în jur de 1450; Regensburg, Dom, în jur de 1380; Eisleben, biserică St. Andreas, începutul secolului al XV-lea; Göda, biserică Sfântul Petru și Pavel, 1505.

¹⁹ Câteva exemple pentru pictură aplicată doar pe chei de boltă și pe bolțarii adiacenți: Barcelona, Catedrala și biserică Santa Maria del Mar; Évreux, Catedrală; Auxerre, Catedrală.

²⁰ Morsbach, Peter (szerk.): *Der Dom zu Regensburg. Ausgrabung, Restaurierung, Forschung*. München–Zürich, 1989, Schnell & Steiner Kiadó, p. 17, 21, pp. 133-134, p. 160; Kühenthal, Michael (1993): A regensburgi Dóm restaurálása: régészet, épületkutatás, a festésmeradványok vizsgálata. *Műemlékvédelmi Szemle* 1993/2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, 1993, OMvH, p. 40, 51.

o legătură durabilă, având un caracter similar cu fresca. De-a lungul secolelor chiar și infiltrațiile de apă au cauzat doar deteriorări superficiale, tencuiala de bază s-a păstrat pretutindeni.

Capitelurile stâlpilor cilindrici sunt colorate în roșu și verde, respectiv ocră, la fel ca în sanctuar. Frunzele și vrejurile sunt verzi, planul de fundal al sculpturii și abaca, precum și fusul stâlpului cilindric sunt de un roșu intens. Între frunze se observă câteva măști umane groțeste de dimensiuni mici, colorate în același mod. În anii 1970 Ferenc Dávid a decapat o suprafață mai mare din acest strat de pictură pe stâlpul sudic al tribunei, care prezintă inscripții incizate, suluri date în 1551 și steme. Înainte de aplicarea stratului roșu, denivelările suprafeței de piatră fuseseră egalizate cu un strat de grund alb care apare peste tot de-a lungul inciziilor. Suprafața baldachinelor (trei baldachine tronconice și una mai mare, cu fiale) alipite acestor stâlpi a fost greu de analizat din cauza stratului de pictură de secol XVII. Astfel concepția decoratiei de secol XV nu poate fi reconstituită, deocamdată, deoarece nu am dorit să distrugem straturile ulterioare suprapuse. Nici figurile așezate pe consolele de sub baldachine nu le-am cercetat, întrucât cu prilejul investigațiilor anterioare s-au făcut sondaje de diferite mărimi pentru stabilirea cromaticii originale, dar prin zgârierile necontrolate, fără consecvență și fără documentarea straturilor istorice suprapuse s-a ajuns la înlăturarea aproape în întregime a stratului original. Astfel am decis să nu extindem cercetările, în această fază, asupra straturilor multiple clar vizibile. În urma decapării integrale și a restaurării s-a relevat efectul distructiv al intervențiilor anterioare. Statuia de donator, restaurată pentru expoziția Pannonia Regia, este importantă în privința studierii straturilor de culoare timpurii, putând fi observată stratigrafia culorilor suprapuse în diferite etape.²¹ Nu numai policromia statuii prezintă un interes deosebit, dar și amplasarea sa originală. Până la expoziție ea se afla pe o consolă gotică în fața balustradei traforate a tribunei orgii, dar în prezent este expusă în coridorul mănăstirii. Cu toate acestea, o observație interesantă a fost făcută la stâlpul central din nord, în stânga consolei de sub baldachinul cel mare. Aici am identificat amprenta unei sculpturi îndepărtate ce era încadrată, înconjurată de pictura de secol XVII. În opinia noastră este foarte probabil ca statuia donatorului să fi fost îndepărtată din acest loc, în cursul secolelor XVIII–XIX. Materialul litic și alăturarea suprafețelor de contact la fața locului au arătat o potrivire exactă a celor două planuri/zone martelate, dar, bineînțeles, această ipoteză trebuie confirmată prin măsurători precise și investigații geologice. În timpul restaurării conduse de Seres au fost, de asemenea, descoperite urmele desprinderii unei sculpturi pe partea cealaltă, sugerând amplasarea unei alte statuete. O soluție similară se regăsește pe un stâlp al catedralei din Köln, unde o pereche de donatori îngenunchează în stân-

ga statuii Fecioarei de sub baldachin, ca și în ambrazura portalului vestic al catedralei din Eichstatt.

Elementele din piatră ale tribunei din vest cu balustradă traforată, sus menționată, au fost, de asemenea, pictate, decorate cu diviziuni roșii și albe (foto 20). Un alt fragment de trafor gotic, similar cu balustrada tribunei orgii, pictat în roșu și alb, a fost dezvelit cu prilejul cercetărilor arheologice la sfârșitul anului 1998, care poate fi un fragment din balustrada distrusă a tribunei laterale de nord. Din această construcție doar consolele uriașe sculptate din piatră se află astăzi *in situ*. Înainte de construirea în întregime a mănăstirii baroce, pe latura sudică a navei se aflau ferestre de dimensiuni mari. Cea din centru a fost demolată în secolul al XVII-lea, iar celelalte au fost obturate în secolul al XVIII-lea. În timpul cercetărilor lui Ferenc Dávid, în câmpul de boltă din vest – unde astăzi vedem imaginea *Imaculata* a lui István Dorffmaister – s-a găsit montantul unei ferestre medievale (foto 21). Cu ocazia cercetărilor noastre, am descoperit, de asemenea, o fereastră de dimensiuni mari cu ancadrament de piatră și închidere în arc frânt, intactă, la care doar treimea inferioară a fost afectată de practicarea unui gol pentru o fereastră de oratoriu, în perioada barocă. Chenarul decorativ este ocră cu o bandă neagră, în timp ce glaful evazat spre interior este pictat într-un galben aprins. Fereastra a fost zidită probabil în secolul al XVIII-lea, dat fiind faptul că în zidăria compactă cu care a fost obturată am identificat sculpturi gotice profilate; pe multe dintre pietrele sculptate și pe suprafața unor cărămizi medievale au supraviețuit fragmente de tencuială pictată. Culoarea gri a acestora și structura mortarului sunt apropiate, cel mai mult, de mortarele de secol XVII. Intervențiile au avut loc, probabil, în anii 1740, când fuseseră construite nivelurile mănăstirii baroce.

Pe tencuiala de secol XV a pereților laterali am descoperit reprezentări figurative în doar două locuri, pe pereții de est și de nord ai colateralei de nord. Cornișa de sub fereastra de pe peretele estic este încadrată la partea inferioară de o bordură orizontală cu traseu frânt. Sub aceasta, pe o tencuială de o calitate mai slabă, spre dreapta, se observă capete cu aureole incizate și detaliile unei draperii pictate cu linii negre, dinamice. Însă acest câmp se compune aproape în întregime din linii de contur negre, ca și cum ar fi pur și simplu sinopia. Pe peretele de nord bandoul și mai diversificat, pictat pe un suport identic cu tencuiala bolților, precum și detaliile figurative, par neterminate. Avem impresia că meșterul a început să picteze fundalul închis din jurul unui episcop sfânt, dar niciodată nu și-a finalizat opera (foto 22). Soluția aleasă era probabil asemănătoare cu cea utilizată de pictorul care a lucrat în biserica dominicană din Ptuj (Slovenia) în prima treime a secolului al XIV-lea, la reprezentarea unui sfânt episcop.²²

²¹ Mikó – Takács (szerk.) 1994. pp. 279-280.

²² Höfler, Janez (Hrsg): *Gotik in Slowenien Katalog zur Ausstellung der Narodna Galerija, Ljubljana, 1. Juni bis 1. Oktober 1995*. Ljubljana, 1995, Narodna Galerija, pp. 229-230.

În acel caz culoarea neagră a bordurii late se întinde spre interiorul câmpului și se transformă într-un fundal negru; imaginea are un efect monocrom, deoarece a fost pictată doar cu diferite nuanțe ale unei singure culori. În această tehnică și-a început opera și meșterul din Sopron, dar nu și-a terminat niciodată lucrarea. Chenarul decorativ, a cărui interpretare va fi posibilă doar după decaparea totală, conține și elemente renascentiste.

Stratul nr. 3. A doua etapă de importanță majoră în decorarea navei poate fi plasată, în opinia noastră, în secolul al XVII-lea. Am identificat urmele acestei picturi și în sanctuar, însă numai în navă s-a păstrat într-o stare care permite interpretarea reală și decaparea integrală a suprafeței. În această etapă cheile de boltă au fost decorate cu rozete în culorile ocru, negru și maro într-un chenar verde (foto 16-17). Nervurile au fost colorate în gri închis, imitația de bolțari fiind marcată prin două linii albe și una neagră (foto 23). Diviziunile sunt în medie la 81 de cm distanță una de cealaltă și pornesc întotdeauna de la cheia de boltă (foto 14). O pictură cu o împărțire foarte asemănătoare a fost scoasă la lumină pe nervurile din biserica parohială din Sankt Georgen am Leithagebirge (Austria), realizată – conform inscripției de pe scena Judecării de Apoi, pictată pe pereți – în 1623.²³ Deși împărțirea este aceeași, coloritul diferă la cele două exemple, în cazul din urmă alternând bolțari roșii și ocru. În 2009, cu prilejul cercetărilor au fost desfăcute ferestrele gotice înzidite ale navei la fosta mănăstire și biserică paulină din Sopronbánfalva; au ieșit la iveală același colorit și aceeași diviziune a ancadramentelor ca la biserica franciscană. Aceeași colorație gri și împărțire alb-negru au fost găsite pe nervuri, pe ancadrame și pe traforuri. La Bánfalva pictura a fost realizată cu prilejul renovării din jurul anului 1648; astfel, probabil nu este o presupunere prea îndrăzneată că cele trei decorații arhitecturale, situate deosebit de aproape una de cealaltă în timp și spațiu, sunt lucrările unui atelier activ în această zonă. La Sopron pânzele de boltă au fost decorate cu stele cu șase colțuri, ornamente care au conviețuit cu decorația cu „pahare” de secol XV, întrucât pe lentilele adâncite, în mai multe locuri se suprapune câte o stea (foto 18-19). Fiecare pânză de boltă din colaterale a fost decorată cu câte șase stele, în timp ce în segmentele aferente din nava principală se pare că erau câte nouă stele. În zona cercetată din nava centrală decorația se păstrează într-o stare atât de fragmentară, încât nu se poate stabili cu certitudine numărul stelelor. În 2010, în timpul îndepărtării zidăriei cu care au fost obturate ferestrele gotice din sala capitlului, cu deschidere spre coridorul claustrului, au fost scoase la lumină stele asemănătoare în ambrazura dinspre interior a golurilor.

²³ Österreichische Zeitschrift für Kunst-, und Denkmalpflege 1978. p. 122; Galavics, Géza: Festök és metszetelőképek a késő reneszánsz Magyarországon. In Mikó Árpád – Verő Mária – Jávör Anna (szerk.): *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)* vol. II. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2008. 4. Budapest, 2008, p. 69, 71.

Picturile de boltă cu motivul de stea, simbolizând sfera cerească, se cunosc încă din Antichitate. S-au păstrat deosebit de multe vestigii în stiluri și tehnici variate începând cu arta mozaicului antic, a picturii murale medievale și până în secolul al XIX-lea.²⁴

Fereastra oarbă a turnului și fereastra gotică descoperită pe latura sudică dețin un cadru decorativ pictat bogat. În fereastra oarbă au fost pictate chiar și mulurile traforate și s-au marcat ochiurile de sticlă rotunde cu linii albe, dinamice pe un fundal negru (foto 24). Capitelurile în formă de potir, de secol XIII, au fost bogat ornate în această etapă cu motivul frunzișului; aceeași pictură apare și pe stâlpul angajat – deteriorat dar completat cu tencuială – al arcului de triumf. Capitelurile stâlpilor de secol XV au fost conturate de o bandă neagră, lată de 8-10 cm, care înconjoară toate sculpturile ieșite în relief (foto 23). A înconjurat cândva și statueta desprinsă de pe stâlpul median din nord, ceea ce demonstrează că în momentul realizării acestei decorații sculptura stătea încă pe locul original. Pe fusul stâlpilor s-a realizat o imitație de marmură cu nervuri galbene, roșii, verzi și negre pe un fundal alb nuanțat. Aceeași cromatică apare și la stâlpii fasciculați angajați ai sanctuarului.

Sub fereastra estică înzidită a colateralei sudice am găsit un chenar de epitaf gri, conturat cu roșu, la care sunt vizibile chiar și găurile de cuie unde era agățat panoul comemorativ din lemn pictat (foto 25). Amintim analogiile din Biserica din Deal de la Sighișoara, descoperite în cadrul intervențiilor de restaurare din sanctuar la sfârșitul anilor 1990. Acolo au fost pictate numeroase chenare decorative, dar de dimensiuni mult mai mari.

Revenind la Sopron, nervurile tribunei vestice și arcașele cu deschidere spre navă au fost decorate cu imitație de bosaj pe o culoare de fond gri, asemănătoare cu cea prezentă la nervurile din navă. Pe consolele imense înglobate în zidăria turnului cercetările au relevat prezența unei picturi ample cu frunze de acant. Pe suprafața dinspre interior a turnului, se regăsește pictura prezentată la nervuri, respectiv imitația de bosaj pe fond gri, care se întinde și sub parapetul emporului – cu structură de lemn, dar suprafață tencuită – fiind astfel, în opinia noastră, mai veche decât parapetul. Cele două tribune din colateralele de nord și de sud au o structură și dispunere complet identică. Analiza vizuală a compoziției tencuieiilor de pe suprafața lor, granulația și culoarea acestora par identice, dar acest fapt trebuie confirmat prin analize de laborator. Tribuna sudică se reazemă pe două grinzi de stejar masive acoperite cu trestie și tencuială; motivele ornamentale și îngerii muzicanți sunt modelați din tencuială (foto 26). Tribuna nordică este susținută de console gotice; aici vedem în fiecare câmp varianta pictată a decorațiilor stucate ale galeriei sudice (foto 27).

²⁴ Marosi, Ernő: A 14–15. századi magyarországi művészet európai helyzetének néhány kérdése. *Ars Hungarica*. Szerk. Tímár Árpád, Budapest, 1973, Akadémia, p. 33.

Fețele figurilor de putți executate în tehnica grisaille, în nuanțe de galben, au fost deteriorate cu ocazia decapării picturilor în ulei din centrul parapetului; ca urmare a acestor intervenții brutale cu șpaclul am pierdut cele mai importante detalii. În acest caz suntem martorii, cel mai probabil, ai unei situații rezultate în urma unei soluții jucăușe, prin care pe latura nordică a fost creată varianta pictată a decorației stucate de pe tribuna sudică, menită să reflecte întru totul efectul de stuc. Materialele folosite, dispoziția și împărțirea cadrelor sunt identice la cele două tribune, precum și imaginile centrale de pe parapet sunt operele aceluiași meșter. Conform analizelor noastre stucaturile tribunei de sud au fost zugrăvite inițial în alb, doar sprâncenele și ochii figurilor sunt colorați în gri. La capetele de capră ce decorează extremitățile consolelor cu frunze de acant ochii sunt incrustați din mărgelile de sticlă. Imaginile centrale de pe laturile lungi ale acestor galerii au fost încă acoperite de zugrăveală la începutul secolului, după care, straturile de var au fost desprinse, rase de pe suprafața lor prin intervenții neadecvate, dure, încercându-se „retușarea” deteriorărilor prin intervenții agresive, incompetente. Imaginea sudică îl prezintă pe Sfântul Francisc îngenușat în fața Fecioarei, cea nordică îl înfățișează pe sfânt primind stigmatul (foto 28).²⁵ În colțul inferior din dreapta am curățat o stemă deteriorată cu reprezentarea unui pelican și monograma **I T** care indică probabil donatorul și poate ajuta la datarea emporelor. În baza însemnelor stilistice credem că cele două tribune au fost realizate în penultimul deceniu al secolului al XVII-lea; acestea prezintă numeroase asemănări cu stucaturile mănăstirii iezuite din Győr și cu cele ale capelei Bezeredy din Kőszeg, precum și cu decorații stucate contemporane din împrejurimi și din regiunea Burgenland.

Stratul nr. 4. Din decorația de secol XVIII a bisericii ne-au parvenit foarte puține elemente în stare bună. Cel mai bine conservate sunt frescele realizate, probabil în 1779, de István Dorffmaister pe pereții de nord și de sud ai tribunei orgii reprezentând *Immaculata* (foto 21) și figura lui Isus. Tehnica de execuție este interesantă și caracteristică lui Dorffmaister: doar figurile sunt realizate în tehnica *al fresco*, decorația arhitectonică din jur fiind aplicată *al secco*. Figurile în grisaille, plasate în nișe încadrate de motive *Zopfstil*, au suferit multe deteriorări din cauza intervențiilor brutale la montarea instalației electrice, respectiv în cursul desfacerii zidăriei la ferestrele obturate ale laturii nordice. Presupunem că la lucrările din urmă pe suprafața celor două picturi a fost lipit tifon cu scopul de a le proteja, însă rășina sintetică folosită pentru fixarea tifonului a crescut aderența tuturor depunerilor la suprafața

²⁵ Szilárdfy, Zoltán: Barokk ikonográfiai típusok Szent Ferenc rendjének művészetében. In Óze Sándor – Medgyesy-Schimkli Norbert (szerk.): *A ferences lelkiség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára* II. Piliscsaba–Budapest, 2005, PPKE BTK–METEM, p. 899, imaginea 22. Autorul menționează o pictură în ulei pe pânză, însă, în realitate suportul picturii este tencuiala aplicată pe stucatura din trestie și tencuială.

denivelată a frescei.²⁶ Curățirea picturilor va fi o sarcină dificilă cu prilejul restaurării.

Pe peretele estic al colateralei nordice s-a descoperit o pictură fragmentară în tehnica *al secco*, prezentând un baldachin, ce aparține probabil de altarul baroc de altădată, ridicat în cinstea Sfântului Francisc. În cadrul restaurării coordonate de Seres au ieșit la iveală detaliile unei inscripții cu cronogramă de mari dimensiuni pe unul dintre segmentele de boltă ale navei principale, în apropiere de arcul de triumf. Această pictură nu a fost decapată și pusă în valoare, dar s-a realizat o copie pe hârtie calc.²⁷ Menționăm, în final, existența unei inscripții în stare de degradare avansată, scrisă cu litere negre pe o nuanță de alb, pe bolta navei centrale, în zona situată deasupra tribunei orgii. Din cauza deteriorărilor avansate inscripția nu mai poate fi interpretată.

„Lentilele” adâncite în boltă erau vizibile, pentru o anumită perioadă, și în secolul al XVIII-lea, dar decorația stelată fusese acoperită de două straturi de zugrăveală. Ulterior, probabil cu prilejul renovării efectuate de benedictini, mare parte a „capacelor” s-a spart și golurile au fost obturate cu bucăți de cărămidă. Pe suprafața nivelată au folosit în mai multe locuri un material verde asemănător cu postavul, pentru a conferi elasticitate; același material a fost folosit la reparațiile crăpăturilor.

Stratul nr. 5. Sondajele efectuate sub tribuna vestică au relevat urmele unei picturi în culori intense de roșu, galben, albastru, precum și negru pe suprafața nervurilor, a bolții și în nișa de statuie. Deși prezintă unele elemente baroce, din cauza materialelor folosite tindem spre o datare în secolul al XIX-lea. Pictorul a utilizat clei sau cazeină ca liant, ceea ce nu era încă răspândit în secolul al XVIII-lea. Aceeași tehnică am identificat și în colaterala sudică la pictura ornamentală din jurul monumentului funerar al lui Antal Széchenyi care, în opinia noastră, a fost realizată în timpul renovărilor din 1857.

Stratul nr. 6. În timpul lucrărilor de reparații de la începutul secolului al XX-lea – concomitent cu restaurarea tabloului altarului principal în 1935 – au fost decapate picturile centrale de pe parapetul tribunelor, acoperite anterior de vâruiele albe.

Mănăstirea, sala capitlului și coridoarele adiacente

Menționăm în prealabil că pe teritoriul mănăstirii nu am avut posibilitatea să efectuăm cercetări planificate, sistematice, am analizat doar fragmentele de dimensiuni vari-

²⁶ Conform informațiilor noastre obținute pe cale verbală, înainte de îndepărtarea parțială a înzidirii ferestrei dinspre fațadă, restauratorul Gábor Németh a lipit tifonul pe suprafața picturilor cu scopul de a diminua efectul solicitărilor mecanice ivite pe parcursul scobirii.

²⁷ Seres, László – Faragó, Ferenc: *Falkérestaurálási dokumentáció Sopron, bencés templom 2001. (Documentație restaurare pictură murală, Sopron, biserică benedictină 2001.)* pp. 53-61, materialul neinventariat al Muzeului din Sopron; Seres 2002. pp. 117-120.

ate și datând din diferite etape, ivite pe parcursul execuției lucrărilor de renovare. Pe coridorul de la parter care are un zid comun cu biserica, au fost doar parțial decapate fragmentele de pictură murală gotică târzie extinse inițial pe suprafețe însemnate, iar interpretarea lor va fi posibilă numai după o decapare integrală.

Picturile murale din sala capitlului apar doar la nivel de mențiune în literatura de specialitate, fără o analiză aprofundată.²⁸ În mod regretabil, unele detalii figurative s-au distrus pe parcursul intervențiilor, dar interpretarea decorației pictate – care, după părerea noastră, nu provine dintr-o singură perioadă – este îngreunată și de restaurarea prin accentuarea conturilor și repictarea parțială a suprafeței, atribuită lui László Bartha. Sala capitlului și-a căpătat aspectul actual în etape succesive, urmele acestora fiind observate de György Bartos și András Nemes pe parcursul cercetărilor de istoria artei. Un fragment de frescă de sub consola cu înger, distrus în 1951, a fost atribuit etapei timpurii; pe acesta s-au observat detaliile unui filacter – situat între două scene figurative – cu o inscripție scrisă cu majuscule. Consola bolții a fost încastrată în perete după realizarea frescei.²⁹ O sarcină importantă ar fi extinderea analizelor asupra altor decorații cum ar fi: frescele figurative prezentând sfinți feminini, din capela nordică; picturi în formă de draperii la partea inferioară a pereților capelei sudice ce conține un text cu majuscule, precum și pictura ornamentală ce decorează „arcele de triumf” puternic repictate. Coloritul și imitația de bolțari cu dungii negre de pe cheile de boltă și de pe nervuri au fost complet neglijate anterior, deși aproape toată suprafața sălii a fost probabil pictată, la fel ca în cazul bisericii. Este regretabil că în 1951 pictura ornamentală a bolților a fost complet distrusă, lucrarea fiind atribuită aceluși meseriaș care a avut cea mai avantajoasă ofertă de preț. Credem că acele decorațiuni au fost realizate de István Dorffmaister. Ghirlandele de flori încadrate de imitația de baghete stucate apar și la alte opere ale meșterului, analogiile cele mai apropiate fiind probabil cele pictate în 1772 de Dorffmaister pe bolta bisericii din Rábatöttös, cu hramul Sfintei Cecilia.³⁰ La Sopron amintirea acestor decorațiuni de ghirlande, în tehnica *al fresco*, este păstrată doar prin câteva fotografii.³¹ În pofida distrugerilor de mare anvergură detaliile picturii ornamentale au ieșit la iveală pe coridor, pe cele două laturi ale porții. Acestea pot oferi informații despre tehnica de execuție și coloritul original. Distrugerile sunt extrem de regretabile, întrucât operele

lui Dorffmaister se păstrează în număr din ce în ce mai mic din cauza spargerilor/fracțiilor la biserică (tabloul de altar al bisericii Sfântul Gheorghe din Sopron cu imaginea miraculoasă a Fecioarei, tipul iconografic „Maica bunelor sfaturi”; toate tablourile de altar ale bisericii parohiale din Császáz; imaginea Sfânta Treime, atribuită maistrului, păstrată pe tribuna bisericii din Csempeszkopács). Cu toate acestea, câteva descoperiri noi îmbogățesc creația artistului. Una dintre cele mai importante este galeria de apostoli, reprezentați în formă de busturi, în tehnica frescei pe parapetul tribunei din biserică paulină din Sopronbánfalva. Pe baza detaliilor ornamentale s-a ivit deja varianta atribuirii acestor fresce pictorului Dorffmaister, dar analiza apropiată a frescelor ni s-a oferit doar în momentul în care s-a construit schela pentru restaurarea ferestrelor gotice și în urma îndepărtării depunerilor am identificat semnătura artistului în colțul inferior din dreapta:

Steph Dorffmeister pinxit 1777

Deși opera a suferit repictări minore, autenticitatea ei este consemnată nu numai de imitația arhitectonică și ornamentica specifică stilului lui Dorffmaister, dar și de însăși semnătura artistului, includerea picturii în catalogul operelor sale fiind pe deplin justificată.³² Sursa, modelul grafic pentru portretele apostolilor reprezentați la Sopron a fost oferit de gravurile lui Marco Alvise Pitteri realizate în 1742 pe baza operelor lui Piazzetta. Cercetările noastre întreprinse în biserică premonstratensă din Túrje au contribuit la descoperirea pe suprafețe mari a mai multor fresce – atribuite lui Dorffmaister – inedite în istoriografia de specialitate, fiind revopsite, vărute în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.³³ La Alsóbogátpuszta picturile murale semnate de același artist au fost aduse la lumină după 2000.³⁴ Amintim, în final, biserica franciscană, ulterior biserică militară, în prezent galerie de artă din Északkomárom (Komarno, Slovacia) unde, cu ocazia cercetărilor efectuate în deceniul trecut, în jurul nișelor de altar au fost descoperite detaliile unei picturi ce imită un cadru arhitectonic. În prezent, decorația este vizibilă, iar pe baza unor elemente specifice este de presupus activitatea lui Dorffmaister și în acest loc, întrucât concepția operei este aproape identică cu frescele și decorația arhitectonică pictate în biserică franciscană

²⁸ Csatkai 1953. pp. 218-220; Radocsai 1954. pp. 208-209; Prokopp, Mária: *Italian Trecento influence on murals in East Central Europe, particularly Hungary*. Budapest, 1983, Akadémia Kiadó, pp. 179-180.

²⁹ *Sopron, Káptalan terem restaurálása 1951 (Sopron, restaurarea sălii capitlului 1951)*. Arhiva KÖH, 25 686., astăzi în Arhiva MÉM MDK.

³⁰ Juhász, Györgyi – Lángi, József: A rábatöttösi Szent Cecilia-templom falképeinek restaurálása. *Műemlékvédelem* 2002. 3. sz. pp. 152-153.

³¹ Heimler, Károly: *Sopron belvárosa*. Sopron műemlékei vol. I. Sopron, 1939, Soproni Városszépítő Egyesület, pp. 46-47. Muzeul din Sopron păstrează mai multe fotografii ale lui Károly Diebold care nu au fost incluse în volum. Szakál, Ernő: *Sopron Káptalan-terem (Sopron, Sala capitlului) 1951*. Arhiva KÖH: 35 939., astăzi în Arhiva MÉM MDK.

³² Această operă nu este inclusă nici în catalogul expoziției organizate cu prilejul jubileului Dorffmaister: „Stephan Dorffmeister pinxit” 1997.

³³ Lángi, József: A türjei premontrai prépostság templomának falkép-restaurátori kutatása. In Szentesi Edit – Mentényi Klára – Simon Anna (szerk.): *Kő kövön – Stein auf Stein. Dávid Ferenc 73. születésnapjára*. I. – *Festschrift für Ferenc Dávid*. I., 2013, Vince Kiadó, pp. 469-472; Lángi, József: A türjei premontrai prépostság templomában végzett festőrestaurátori kutatások és a falképek részleges feltárása és helyreállítása (1987–2004). In Horváth Bence János O.Praem. – Boldvai Márton Bertalan O.Praem. – Rátkai Martin (szerk.): *A Csornai Premontrai Prépostság türjei templomának felújítása és renoválása*. Csorna, 2022, Csornai Premontrai Prépostság, pp. 30-40.

³⁴ *Mustra 2009. Válogatás az Örökségvédelem 2009. évi eredményeiből*. Szerk. Ghyeczy Gabriella, Budapest, KÖH, pp. 2-3.

din Mesztegyő.³⁵ În cadrul arhitectonic pictat apar figuri sub formă de statui, executate în tehnica grisaille; dintre acestea este demnă de remarcat figura unui rege care ține în fața pieptului *Schatzkammerbild*-ul din Mariazell, atribuit pe baza căruia credem că personajul reprezentat este regele Ludovic I al Ungariei. Deocamdată, identitatea artistului nu este confirmată de surse istorice relevante, dar pe baza lucrărilor din Mesztegyő și Sopron putem stabili că Dorffmaister a îndeplinit mai multe solicitări din partea ordinului, care oferă un motiv de satisfacție. Decapări, analize stilistice și cercetări de arhivă viitoare vor clarifica, cu siguranță, prezumția noastră. Pereții laterali ai sălii capitlului din Sopron au fost prevăzuți și cu chenare decorative din stuc în mijlocul cărora erau pictate fresce ori, eventual, erau agățate tablouri pe pânză.³⁶ Pe peretele vestic al sălii capitlului a fost descoperit fragmentul unei fresce medievale de o calitate remarcabilă, prezentând Răstignirea. Pe baza primei noastre impresii am datat pictura la cumpăna dintre secolele XIV-XV, datorită detaliilor extrem de fine. Lățimea câmpului de imagine era de 165 cm, iar înălțimea de cca 172 cm. Nimbul lui Hristos are un diametru de 29 cm; chipul său a fost distrus, dar mâna extrem de grațioasă, străpunsă de cuie și brațul stâng subțire, sunt în stare bună. Partea superioară a chenarului ornamental al scenei este apropiată de modelele de bandou din secolul al XV-lea văzute la Judecata de Apoi din Mugeni și în sanctuarul din Crăciunel, dar îmbogățit cu motive pictate cu linii albe, fine. Din păcate, mare parte a picturii a fost distrusă în a doua parte a secolului al XX-lea, când mănăstirea a fost transformată în colegiu; în schimb, în mod regretabil, chipul lui Hristos s-a pierdut în 1996 cu ocazia modernizării sistemului electric. În acel moment, mănunchiuri groase de cabluri au fost încastrate în pereți, fără cercetări prealabile. Situația este mai fericită în colțul din stânga jos al câmpului imaginii, unde – la construirea noii sacristii – un zid gros a fost înălțat între colțul de sud-est al navei și colțul de nord-vest al sălii capitlului, acoperind două figuri feminine. În acel moment am considerat că personajul din stânga poate fi Fecioara Maria. Ulterior, după ce zidul a fost demolat, a devenit clar că aceasta era figura unei femei donator, considerabil mai mică decât Maria reprezentată cu aureolă în apropierea crucii (foto 29). La demontarea zidului a colaborat restauratoarea de pictură Judit Novák și a efectuat intervențiile de conservare și curățare, necesare. Sub peretele demolat, pe o suprafață ce nu a fost niciodată văruiată, s-au păstrat în stare relativ bună bandoul orizontal inferior și cel vertical, parțial acoperite de figura mult mai mică în comparație cu Hristos, a personajului feminin. Donatoarea își ridică mâinile, are corpul acoperit de o mantie roșie sub care, pe alocuri, se poate zări rochia ei galben-ocru. Capul îi este

acoperit de un voal alb strâns legat, cu marginea în zigzag. Trăsăturile feței și ornamentația neagră de pe chenarul inferior sugerează că pictura datează mai degrabă din a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Primul decor pictat a fost realizat, cu siguranță, odată cu reconstrucția sălii capitlului și boltirea acesteia. În lacunele acestei fresce, pe două fragmente mici au ieșit la iveală rămășițele unui motiv verde intens, dar tot ceea ce se poate stabili despre ele astăzi este că provin, probabil, dintr-un strat renescentist realizat în tehnica *al secco* pe un suport alb, aspru.

În coridorul care se întinde de-a lungul peretelui sudic al navei au fost găsite, de asemenea, picturi murale medievale, dar nici în acest caz nu este vorba de reprezentări în tehnica frescei, ci de resturi de pictură *al secco* aplicate pe straturi multiple de var. Sub arcele formeret ale bolții gotice târzii distruse, în două lunete se păstrează reprezentări pe suprafețe mai compacte care, deocamdată, sunt greu de interpretat. În jurul ușii care conduce pe amvonul „Capistran” a ieșit la iveală o mică trăsură pe un fond roz aprins, iar deasupra acesteia panglici ondulate, compuse simetric, terminate în ciucuri care se leagă probabil de linia galbenă trasată sub arcul formeret. În luneta vestică, pe un sul desfășurat de dimensiuni mari am decapat detaliile unei inscripții cu minuscule negre. În esență, aici poate fi vorba de o decorație renescentistă. Din păcate nu a fost posibilă punerea în valoare a acestor picturi. În final, trebuie menționat faptul că cercetările arheologice au dezvăluit resturi de picturi murale roșii și negre, în tehnica *al fresco*, pe fragmente de tencuială găsite în umplutura coridorului. Semnificația lor este sporită de faptul că pe unul dintre motive este incizat anul 1568, deci picturile datează anterior acestui an. Pe suprafața motivelor negre înconjurată de cercuri roșii se descifrează mai multe inscripții incizate, motiv pentru care credem că sunt fragmente dintr-un registru inferior de pictură, situat la o înălțime accesibilă. La primul etaj al mănăstirii, pe suprafața ancadramentelor de uși gotice cu lintelul pe console, situate la intrările din sacristie în capela de la etaj și pe lettner, a fost descoperit un strat colorat cu cărbune de lemn, aproape negru, aplicat pe straturi multiple de zugrăveală albă. Acesta a fost realizat probabil în timpul intervențiilor de secol XVII.

Cea mai însemnată pictură murală barocă a mănăstirii este fresca realizată de Dorffmaister pe bolta casei scării din aripa de vest. La picioarele unui crucifix așezat pe un postament în trepte, stă îngenucheat Sfântul Francisc arătându-și stigmatul, înconjurat de mulțimea de îngeri. Pandantivii sunt decorați cu busturile pictate în tehnica grisaille a patru sfinți franciscani. Această suprafață a fost restaurată de Lajos Velledits în 2002.³⁷

Despre decorațiile de secol XIX deținem puține informații. Știm că bolțile coridoarelor au fost acoperite cu picturi decorative pe bază de clei, compuse din motive

³⁵ Lángi, József: A mesztegyői ferences templom falképei és berendezése. *Műemlékvédelmi Szemle* 1995.1-2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, OMvH, pp. 229-264.

³⁶ Szakál, Ernő: *Sopron Káptalan-terem 1951. (Sopron, Sala capitlului 1951.)* Arhiva KÖH: 35 939 (imaginea 2).

³⁷ Velledits, Lajos: Sopron bencés kolostor. Dorffmaister István freskójának restaurálása. *Műemlékvédelmi Szemle* 2002. 2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, OMvH, pp. 121-125; Gaylhoffer – Kovács 2022. pp. 302-305.

simple în formă de dungi și decorații cu șabloane; cunoaștem, de asemenea, picturile murale de mici dimensiuni din casa scării de pe latura vestică a clădirii. O surpriză ne-au oferit, în schimb, bolta și pereții decorați cu pictură murală din a doua chilie situată la sud de casa scării din vest. În centrul bolții, într-un câmp rotund este reprezentat zeul Apollo în diferite nuanțe de roșu pe un fond galben. Pe cap poartă coroană din frunze de laur, în mână ține lira, iar lângă el, pe pământ, vedem tolba. În jurul acestei imagini și pe pereți se păstrează fragmentar un decor bogat compus din draperii așezate în formă de baldachin, pe baza cărora picturile pot fi datate în prima treime sau la mijlocul secolului al XIX-lea.

În ansamblu, cercetările au relevat o periodizare și o concepție deosebit de bogată și complexă în ceea ce privește picturile murale, iar rezultatele pot contribui în mod semnificativ la succesul cercetărilor de istoria artei, precum și la o cunoaștere cât mai amplă și mai exactă a istoriei ansamblului arhitectural. Lucrările realizate paralel, în acord și în consens cu cercetările arheologice și de istoria artei, au adus – în pofida circumstanțelor grele – rezultate deosebit de importante și s-au găsit răspunsuri la multe întrebări deschise. O surpriză neașteptată constituie lipsa reprezentărilor figurative atât în perioada medievală, cât și în epoca modernă timpurie și poate fi afirmat cu mare probabilitate că astfel de picturi nici nu existau în biserică. Cu toate acestea, coloritul deosebit de intens, care traversează perioade istorice și se reînnoiește în funcție de moda vremii, atrage atenția asupra faptului că lumea Evului Mediu era una foarte colorată, iar suprafețele de piatră erau rareori lăsate în stare brută. Cercetările noastre comune nu au putut oferi un răspuns clar la o singură întrebare importantă: pot fi puse în legătură lettnerul dezvelit anterior prin săpături pe teritoriul mănăstirii și reconstituit de Ernő Szakál, cu ciaturile păstrate la arcul de triumf?³⁸ Deși am găsit ușa de acces pe lettner pe perețele estic al colateralei sudice și resturile cioplite/martelate ale lettnerului care a existat în acest loc pot fi bine studiate, conform cunoștințelor noastre actuale este greu de imaginat ca această construcție, reconstituită anterior atât grafic cât și sub formă de model, să fi fost ridicată în acest spațiu. Această ipoteză este susținută și de observații făcute de restauratori, care au stabilit că materialul litic al resturilor păstrate la arcul de triumf sunt total diferite de fragmentele ajunse la Muzeul din Sopron, iar cantitatea minimă de culoare păstrată pe suprafața poroasă a pietrei având o structură cu perforații, diferă de picturile gotice timpurii și târzii decapate în spațiul bisericii. În acest caz, analize geologice, respectiv de laborator pot confirma sau, dimpotrivă, infirma presupunerile noastre. În acest context săpăturile arheologice efectuate de Gabrie-

lla Gabrieli și András Nemes în anii 2009-2010 au adus rezultate deosebit de importante. S-a stabilit că, la origine, nu era planificată construirea unui lettner, întrucât stâlpii fasciculați angajați ai arcului de triumf continuă până la fundații. Cu acel prilej fundațiile au fost dezvelite. Deci, construirea lettnerului este rezultatul unei modificări de concepții aduse ori pe parcursul execuției, ori într-o etapă ulterioară, la un interval de timp mai lung. Pe noile fragmente de lettner descoperite în 2002 se regăsesc resturile unui colorit roșu. Cele două sculpturi în piatră medievale, cu reprezentări figurative, descoperite în săpături, sunt, de asemenea, problematice. După părerea noastră prezintă două scene din legenda Sfintei Margareta și sunt înrudite cu sculpturile de pe timpanul portalului bisericii Sfântul Gheorghe, având o iconografie asemănătoare. Am putut aduce clarificări la această ipoteză cu prilejul cercetărilor realizate pe fațada bisericii Sfântul Gheorghe în 2017, urmând ca în cursul lucrărilor de restaurare din anii 2019-2020 András Nemes să facă măsurători exacte și să stabilească faptul că relieful găsit se încadrează în chenarul existent, iar profilul – în formă de sfert de scotie – ce desparte frizele de reliefuri, este identic în cazul sculpturilor păstrate *in situ* și a celor descoperite recent.

Imaginea nr. 3. a fost realizată de Zoltán Horváth, Gábor-né Szilágyi și József Lángi, imaginea nr. 30. aparține lui András Nemes și Gabriella Gabrieli; celelalte fotografii au fost realizate de autor.

BIBLIOGRAFIE

- BARCZA, Leánder (1926): *A soproni bencés templom és székház. Adatok főleg a templom történetéhez Sz. Ferenc halálának 900 éves jubileuma alkalmából*. Kézirat. (Biserica și sediul benedictinilor din Sopron. Date privind, în special, istoria bisericii; întocmit cu ocazia jubileului de 900 de ani de la moartea Sfântului Francisc. Manuscris).
- BARTOS, György (1994): Megjegyzések a soproni ferences templom építéstörténetéhez. In Haris Andrea (szerk.): *Koldulórendi építészet a középkori Magyarországon*. Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 177-194.
- CSATKAI, Endre (1953): *Sopron és környéke műemlékei*. Budapest, Akadémia Kiadó.
- CSEMEGI, József (1963): Mikor épült a soproni volt ferences kolostor káptalanterme? *Soproni Szemle*, 17. évf. 2. sz. pp. 97-113.
- GALAVICS, Géza (2008): Festők és metszetelőképek a késő reneszánsz Magyarországon. In Mikó Árpád – Verő Mária – Jávor Anna (szerk.): *Mátyás király öröksége. Késő reneszánsz művészet Magyarországon (16–17. század)* vol. II. A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2008. 4. Budapest, pp. 55-85.

³⁸ Nemes 1994. pp. 258-260; Takács, Ágoston: A soproni középkori ferences templom szentélyrekesztője. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2021. Szerk. Szenthe Gergely, Budapest, 2023, Magyar Nemzeti Múzeum, pp. 107-135.

- GARAS, Klára (1955): *Magyarországi festészet a XVIII. században*. Magyarországi barokk festészet II. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- GAYLHOFFER-KOVÁCS, Gábor (2022): Sopron, volt ferences, ma bencés plébániatemplom (Kecske-templom). In Jernyei Kiss János (szerk.): *Barokk freskófestészet Magyarországon III*. Budapest, MMA Kiadó, pp. 292-305.
- Dr. GERECZE, Péter (1906): A műemlékek helyrajzi jegyzéke és irodalma. In Báró Forster Gyula (szerk.): *Magyarország műemlékei*. vol. II., Budapest.
- GOMBOSI, Beatrix (2008): *Köpönyeges Mária ábrázolások a középkori Magyarországon*. Schutzmantelmadonnen aus dem mittelalterlichen Ungarn. Devotio Hungarorum 11. Szeged, Szegedi Tudományegyetem BTK, Néprajzi és Kulturális Antropológiai Tanszék.
- GRÁSZLI, Bernadett – KISS, Melinda (2013): *Egy művészcsalád története. A soproni Storno család munkássága és műgyűjteménye*. Sopron, Soproni Múzeum Alapítvány.
- GYULAI, Rudolf (1907): Soproni templomunk. In Erdélyi László (szerk.): *A pannonhalmi Szent Benedek-Rend története*. vol. V. Budapest, Szent István Társulat, pp. 270-275.
- HARIS, Andrea (2011): Értékvédelem vagy újdonságérték? A soproni bencés templom XXI. századi „műemlékvédelme”. *Műemlékvédelem* LV. 2011/3, pp. 215-221.
- HÁZI, Jenő (1961): A soproni ferences templom jötevője. *Soproni Szemle*, 15. évf. 4. sz. pp. 308-316.
- HEIMLER, Károly (1939): *Sopron belvárosa*. Sopron műemlékei vol. I. Sopron, Soproni Városszépítő Egyesület.
- HÖFLER, Janez Hrgs. (1995): *Gotik in Slowenien Katalog zur Ausstellung der Narodna Galerija, Ljubljana*, 1. Juni bis 1. Oktober 1995. Ljubljana, Narodna Galerija.
- JUHÁSZ, Györgyi – LÁNGI, József (2002): A rábatöttösi Szent Cecília-templom falképeinek restaurálása. *Műemlékvédelem* 2002. 3. pp. 152-153.
- KARÁCSONYI, János (1924): *Szent Ferencz rendjének története Magyarországon 1711-ig*. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- KOSTYÁL, László – ZSÁMBÉKI, Mónika szerk. (1997): „Stephan Dorffmaister pinxit”. *Dorffmaister István emlékkiállítás. Gedenkausstellung von Stephan Dorffmaister*. Szombathely–Eisenstadt–Sopron–Zalaegerszeg. Katalógus és tanulmánykötet. Zalaegerszeg–Szombathely.
- KÜHLENTHAL, Michael (1993): A regensburgi Dóm restaurálása: régészet, épületkutatás, a festésmaradványok vizsgálata. *Műemlékvédelmi Szemle* 1993. 2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal.
- LÁNGI, József (1995): A mesztegnyői ferences templom falképei és berendezése. *Műemlékvédelmi Szemle* 1995. 1-2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 229-264.
- LÁNGI, József (2013): A türjei premontrei prépostság templomának falkép-restaurátori kutatása. In Szentési Edit – Mentényi Klára – Simon Anna (szerk.): *Kő kövön – Stein auf Stein. Dávid Ferenc 73. születésnapjára I. – Festschrift für Ferenc Dávid*. I. Vince Kiadó, pp. 459-474.
- LÁNGI, József (2022): A türjei premontrei prépostság templomában végzett festőrestaurátori kutatások és a falképek részleges feltárása és helyreállítása (1987–2004). In Horváth Bence János O.Prem. – Boldvai Márton Bertalan O.Prem. – Rátkai Martin (szerk.): *A Csornai Premontrei Prépostság türjei templomának felújítása és renoválása*. Csorna, Csornai Premontrei Prépostság, pp. 13-41.
- LŐVEI, Pál (1997): Id. Storno Ferenc emlékkiállítás Sopronban. *Műemlékvédelmi szemle* 1997. 1-2. pp. 199-210.
- MAROSI, Ernő (1973): A 14–15. századi magyarországi művészet európai helyzetének néhány kérdése. *Ars Hungarica*. Szerk. Timár Árpád, Budapest, Akadémia, pp. 25-66.
- MAROSI, Ernő szerk. (1987): *Magyar művészet 1300–1470*. Budapest, Akadémia.
- MIKÓ, Árpád – TAKÁCS, Imre szerk. (1994): *Pannonia Regia, Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Kunst und Architektur in Pannonien 1000–1541*. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria.
- MORSBACH, Peter Hrgs. (1989): *Der Dom zu Regensburg. Ausgrabung, Restaurierung, Forschung*. München–Zürich, Verlag Schnell & Steiner.
- Mustra* 2009. Válogatás az Örökségvédelem 2009. évi eredményeiből. Szerk. Ghyeczy Gabriella, Budapest, Kulturális Örökségvédelmi Hivatal.
- NEMES, András (1994): *Sopron bencés templom és káptalanterem*. TKM füzetek 496. Budapest.
- NEMES, András (2008): *A soproni bencés templom és kolostor*. Sopron.
- NEMES, András (2011): *A soproni ferences-bencés templom és kolostor*. Sopron.
- NEMES, András – GABRIELI, Gabriella (2012): A soproni ferencesek kápolnája és káptalanterme (építéstörténeti vázlat). *Soproni Szemle*, 66. évf. 1. sz. pp. 49-63.
- Österreichische Zeitschrift für Kunst-, und Denkmalpflege* (1978) 32. (1978/3), Österreichisches Bundesdenkmalamt, Wien.
- PÁLFFY, Géza (2013): A Szent Korona a 17. századi Sopronban. *Soproni Szemle*, 67. évf. 4. sz. pp. 400-411.
- PÁLFFY, Géza: (2014): *A Szent Korona Sopronban. Nemzeti kincsünk soproni emlékhelyei*. Sopron–Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár Győr-Moson-Sopron Megye Soproni Levéltára–MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet.
- PROKOPP, Mária (1983): *Italian Trecento influence on murals in East Central Europe, particularly Hungary*. Budapest, Akadémia Kiadó.
- RÓMER, Ferencz Flóris (1874): *Régi falképek Magyarországon*. Monumenta Hungariae Archeologica III.

Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Archeológiai Bizottsága.

- RADOCSEY, Dénes (1954): *A középkori Magyarország falképei*. Budapest, Akadémia.
- SERES, László (2002): Sopron, bencés templom. 15–17. századi díszítőfestés. *Műemlékvédelmi Szemle* 2002. 2. Szerk. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 117-120.
- SZILÁRDFY, Zoltán (2005): Barokk ikonográfiai típusok Szent Ferenc rendjének művészetében. In Öze Sándor – Medgyesy-Schimkli Norbert (szerk.): *A ferences lelki-ség hatása az újkori Közép-Európa történetére és kultúrájára* II. Piliscsaba–Budapest, PPKE BTK–METEM.
- TAKÁCS, Ágoston (2023): A soproni középkori ferences templom szentélyrekesztője. *Communicationes Archaeologicae Hungariae* 2021. Szerk. Szenthe Gergely, Budapest, Magyar Nemzeti Múzeum, pp. 107-135.
- VELLEDITS, Lajos (2002): Sopron bencés kolostor. Dorffmaister István freskójának restaurálása. *Műemlékvédelmi Szemle* 2002. 2. Szerk. F. Mentényi Klára, Budapest, Országos Műemlékvédelmi Hivatal, pp. 121-125.
- WEIS, Karl (1863): Die gotische Benediktiner-Kirche in Ödenburg. *Jaahrbuch d. K. K. Central Comission* 1863. pp. 339-347.

József Lángi

Restaurator pictură murală

Sanctus Lucas S.R.L.

8000 Székesfehérvár, Liptói utca 15.

Tel.: +36-30-518-4142

E-mail: stlucas.falkep@gmail.com

LISTA FOTOGRAFIILOR

- Foto 1. Pictura neobarocă realizată în 1857 pe bolta absidei, înainte de cercetări
- Foto 2. Reconstituire cromatică a decorației pictate de secol XIII, peretele sudic al sanctuarului
- Foto 3. Secțiune stratigrafică a probei provenind de pe singura cheie de boltă a sanctuarului care s-a păstrat integral
- Foto 4. Cheia de boltă după decapare; inițial era pictată și aurită. Stratul de culoare maro datează din secolul al XVII-lea
- Foto 5. Straturile de pictură de secol XIII, XV și XVII pe cheia de boltă estică din sanctuar și pe nervuri
- Foto 6. Colorit de secol XIII pe capitelul unui stâlp angajat al sanctuarului, pe latura nordică
- Foto 7. Reconstituire cromatică a decorației pictate din secolul al XV-lea de pe bolta navei
- Foto 8. Colorit de secol XV și XVII pe capitelul unui stâlp angajat al sanctuarului, pe latura nordică
- Foto 9. Reconstituire cromatică a decorației pictate din secolul al XV-lea, peretele sudic al sanctuarului
- Foto 10. Reconstituire cromatică a decorației pictate din secolul al XVII-lea, bolta navei
- Foto 11. Reconstituire cromatică a decorației pictate din secolul al XVII-lea, peretele sudic al sanctuarului
- Foto 12. Pictură de secol XVII pe capitelul stâlpului angajat al arcului de triumf, decorat cu cap de figură feminină
- Foto 13. Pictură de secol XVII sub fereastra de oratoriu
- Foto 14. Reconstituire cromatică a decorației pictate din secolul al XVII-lea, pereții sanctuarului și ai colateralei de nord
- Foto 15. Reconstituire cromatică a decorației pictate din secolul al XVII-lea, peretele vestic al navei principale
- Foto 16. Pictură de secol XV și XVII pe o cheie de boltă din nava principală
- Foto 17. Pictură de secol XVII pe o cheie de boltă din nava principală
- Foto 18. Pictură de secol XVII pe bolta navei principale
- Foto 19. Partea vizibilă a „paharelor” de ceramică înglobate în zidăria bolții, cu steaua de secol XVII
- Foto 20. Reconstituire cromatică a decorației pictate din secolul al XV-lea, peretele vestic al navei principale

- Foto 21. Imaginea Imaculata realizată de Dorffmaister pe tribună
- Foto 22. Pictură murală medievală nefinalizată, în colaterala sudică
- Foto 23. Pictură de secol XVII pe nervuri și capitel de stâlp, în nava principală
- Foto 24. Fereastra oarbă de pe turn cu pictura de secol XVII imitând muluri traforate și ochiuri de geam
- Foto 25. Chenar de epitaf pictat, în colaterala sudică
- Foto 26. Decorația în stuc, de secol XVII, pe partea inferioară a tribunei nordice
- Foto 27. Pictura imitând decorații în stuc, de secol XVII, pe partea inferioară a tribunei sudice
- Foto 28. Scena cu Sfântul Francisc primind stigmatel, pe parapetul tribunei nordice
- Foto 29. Fragment de frescă reprezentând figura unui donator feminin, pictat în cadrul scenei Răstignirii pe fațada sălii capitolului
- Foto 30. Planul ansamblului cu etapele de construcție A) Altarul principal baroc, B) Altare laterale baroce, C) Amvon baroc, D) Amvon medieval („amvonul Capistran”), E) Turn, F-G) Altare laterale de secol XIX, proiectate de Ferenc Storno, H) Antreul baroc al sacristiei, I) Capelă medievală transformată în secolul al XVII-lea în sacristie, J) Sala capitolului.
- Culori: Maro – în jurul anului 1260, portocaliu – în jurul anului 1280, galben lămâie – 1340-1406, roșu – în jurul anului 1380, albastru – a doua jumătate a secolului al XV-lea, verde – 1661

Traducere: Erzsébet Szász